

Gävleborgs Fäbodförening

c/o Hälsinglandsmuseum
Storgatan 31
S-824 30 HUDIKSVALL

Jordbruksverket
Att Maria Hall-Diemer
551 82 JÖNKÖPING

Underlagsrapport till den fördjupade utvärderingen av miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. Dnr 28-4711/07

SJV/Jordbruksverket ansvarar för att miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap är uppnått år 2020. Målet har satts i ett generationsperspektiv. Det anger ett slutligt tillstånd. Utvärderingen skall beskriva behovet av delmål, insatser och åtgärder för att nå slutmålet. Delmål skall finnas för ängs- och betesmarker, småbiotoper, kulturbärande landskapselement, växtgenetiska resurser och inhemska husdjursraser, hotade arter och kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader. Ytterligare delmål kan behövas.

GFF/Gävleborgs fäbodförening lämnar här synpunkter på rapporten, dnr 28-4711/07.
GFF: s yttrande begränsar sig till vad föreningen anser relevant för sitt intresseområde.

Först ges några allmänna synpunkter.

GFF anser att Artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald inte har tillämpats. Den handlar om hur ursprungliga och lokala samhällen (till vilka fäbodbrukare förs) skall respekteras, bland annat med godkännande och deltagande av dessa, vid spridning av den nytta som uppstår vid användande av deras kunskaper och bruk.

GFF anser att rapporten speglar en osäkerhet om sitt ämne samt att den är svåröverskådlig, vilket minskar dess auktoritet och värde.

GFF anser att gränserna för arbetet med miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap i allt för dominerande omfattning satts efter vad som omfattas av Landsbygdsprogrammet för Sverige.

GFF anser att koncentrationen på antalet hektar som hävdas är total. Varje uppfattning om kvaliteten på de hävdade betesmarkerna saknas. Likaså brister det fullständigt i redovisningen av hur arealerna fördelas på naturgeografiska och kulturlandskapsregioner. Inte ens spridningen på län redovisas tillfredsställande.

GFF anser att frågan om skötseln av agrara helhetsmiljöer saknar svar (se exempel nedan).

GFF anser att trots att man i rapporten konstaterar såväl betydelsen av skogsbete och ängsmark och marktypernas betydelse för den biologiska mångfalden, liksom även behovet av fler betesdjur och hotade lantrasers värden, så berör rapporten konkret fäbodbruket endast genom ett antalsmål (230) under rubriken Byggnader och bebyggelsemiljöer, i snäv bemärkelse.

GFF anser rapporten som alltför ingenjörsmässig och känslolös. Ingenstans berörs frågan om existensvillkoren för fäbodbrukare och de andra företrädare för lokala samhällen som är bärare av det kulturarv som skall värnas.

GFF anser att kunskapen om den traditionsburna kunskapen är nyckeln till åstadkommandet av ett rikt odlingslandskap.

GFF anser att hävden alltid speglas i marktypens artstock. Är målet att bevara och stärka traditionella hävdpräglade ekosystem är enda viset att fortsätta använda samma hävd som gett de värden man vill gynna. Alla andra metoder ger andra resultat.

Tfn: 0650-13 112, 070-287 37 70

E-post: info@xfabodar.se, Internet: www.xfabodar.se

Yttrandet i övrigt är i huvudsak strukturerat efter rapportens uppbyggnad.

På lång sikt

Framtiden är möjlig att påverka. De uppsatta miljö kvalitetsmålen är medel för påverkan i en riktning som på lång sikt ger vårt samhälle en bra och hälsosam miljö.

GFF anser rapportens bedömning av jordbrukets utveckling som sektorfixerad. Det vill säga att jordbruket självklart sätts i centrum utan hänsyn till dess egentliga plats i samhället. Effekten blir att faktorer som är viktiga för utvecklingen lätt förbises och bedömningar därmed gärna blir irrelevanta.

GFF tycker att brasklappen, som lämnas med upplysningen att osäkerhet finns på olika marknader och att detta medför att prognoserna inte får uppfattas som precisa utan mera som en beskrivning av jordbrukets känslighet för olika förändringar, är bra och behöver framhävas mer tydligt.

GFF anser att det är fel att påstå att en utvecklingsriktning är obeveklig. Förfäktandet att den pågående strukturrationaliseringen och teknikutvecklingen inom jordbruket fortsätter oavsett politiska beslut och förändringar på världsmarknaden är nonsens. Allt kan påverkas och somligt måste påverkas. Det är rapportens uppgift att peka på det senare.

Det är betecknande att en framtidsutsikt som företagsutveckling genom kostnadseffektiv extensifiering över huvud taget inte berörs. Erkännande skall dock ges för iakttagelsen av att nötköttsproduktionen visar stabilitet och att karaktären av småskalighet kan förväntas kunna bestå. Intressant är också tanken att företagsformen öppnar för kombinationsverksamheter.

GFF vill i sammanhanget peka på den betydelse egen förädling av produkter i producentledet har möjlighet att få i framtiden och den betydelse detta har för bibehållandet av en god landsbygdsmiljö och landsbygdens utveckling.

GFF påstår att politiska beslut här kan gynna en trend som kan vända den riktning för utvecklingen, som rapporten förklarar vara obeveklig.

GFF uppfattar det resonemang som förs om miljöpåverkan som väldigt begränsat. Det kan vara skäl att påminna om att ekonomi betyder hushållning. Allt som växer behöver resurser eller näring någonstans ifrån. En gång var det en självklar odlarlag att skördens energiinnehåll skulle vara större än den energi som gick åt för att plöja, harva, så och skörda. Om det inte varit så skulle inga äldre jordbrukssamhällen ha kunnat existera.

När professor Lars Kardell de sista åren av 1900-talet studerade svenska fäbodlar (SLU 2000, sid 97 ff) konstaterade han att vid animalieproduktionen i ett fäbodsystem kunde varje insatt energienhet generera fyra. Han jämförde detta med industriell mjölkproduktion, som då krävde en insats av tre enheter för att avkasta en. Energibalansen i dagens samhälle är, som vi förstår, kraftigt negativ.

GFF anser att denna bakgrund är viktig när man resonerar om miljöbelastning. Man måste våga tala om balans mellan inflöde och utflöde av energi i systemen. Och detta kräver i sin tur ett biologiskt stabilt samhälle. En minskad negativ miljöbelastning gynnar i så fall bevarandet av natur- och kulturvärden.

Mot nya mål

En helhetssyn som omfattar bibehållande av kultur- och naturmiljöer i en levande landsbygd är ett viktigt steg för ett långsiktigt och framgångsrikt bevarande.

För att nå miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap till år 2020 måste flera pågående åtgärder intensiveras och delmål preciseras. Delmålen kan inte kategoriseras eftersom odlingslandskapet är en organiskt samverkande enhet såväl ekonomiskt som ekologiskt. Med denna reservation kan ett strukturellt försök underlätta överblick.

GFF anser att insikt om traditionsburen kunskap är nyckeln till åstadkommande av ett rikt odlingslandskap.

Tfn: 0650-13 112, 070-287 37 70

E-post: info@xfabodar.se, Internet: www.xfabodar.se

Allmänt om landskap

Ändrad precisering:

- Odlingslandskapet skall vara utformat så att de vilda växt- och djurarterna har sina livsmiljöer och spridningsvägar säkerställda och så att de kulturhistoriska sammanhangen kan förstås.

Precisering: Odlingslandskapet är öppet och variationsrikt med betydande inslag av småbiotoper och vattenmiljöer.

Precisering: Biologiska och kulturhistoriska värden i odlingslandskapet som uppkommit genom lång traditionsenlig skötsel bevaras eller förbättras.

Nuvarande mål:

- Senast år 2006 skall åtgärdsprogram finnas och ha inletts för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder.

Precisering: Hotade arter och naturtyper samt kulturmiljöer skyddas och bevaras.

Precisering: Odlingslandskapets icke domesticerade växt- och djurarter har sina livsmiljöer och spridningsvägar säkerställda.

Precisering: Den genetiska variationen hos domesticerade djur och växter bevaras.

Kulturväxter bevaras så långt möjligt på sina historiska platser.

Precisering: Främmande arter och genetiskt modifierade organismer som kan hota den biologiska mångfalden introduceras inte.

GFF anser att det kan ifrågasättas om målet verkligen är nått. Förhållandet att framtida delmål återfinns under miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv frånhänder inte SJV dess ansvar för att inom sitt område utforma delmål för att med ett helhetsperspektiv på landskapet medverka till framgång i miljömålsprocessen.

Ny precisering:

- Odlingslandskapets betydelse för naturupplevelser och friluftsliv tas tillvara så att det bidrar till god folkhälsa.

GFF anser att folkhälsoaspekten behöver en vidare ram än den som naturupplevelser och friluftsliv ger. En analys av äldre tiders djurhållning med ett fäbodbruk och stora extensiva beten kan visa vägar för en mer miljöanpassad utveckling. Fördelarna med närhet till konsumenten och närproducerat blir mer och mer uppenbara. Egen eller gårdsnära förädling och försäljning tar bort fördyrande mellanled och kan höja vinsten för såväl producenter som konsumenter.

Ett fäbodbesök är en rekreativ händelse. Förståelsen för djurens roll i produktionen avdramatiseras när närheten till verksamheten finns och djurhälsofrågor kan, i och med att tamdjuren blir en intim del av vardagen, debatteras i en sund atmosfär.

GFF anser också att det ur rättvise- och hållbarhetsperspektiv finns problem med global livsmedelshandel. Samhällets ansvar för sund och säker hushållning måste beaktas. Trivsel och folkhälsa bör väga tungt då fäbodbruk och extensivt utmarksbete diskuteras. Foder från naturliga beten, särskilt i höjdlägen och med låga temperaturer är särskilt hälsosamt.

Sammansättningen ger nyttiga fettsyror, som återfinns i de animaliska produkterna, vilket gör att man verkligen kan tala om hälsokött och hälsomjolk.

Ängs- och betesmarker

Nuvarande mål:

- Senast år 2010 skall samtliga ängs- och betesmarker bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Arealen hävdad ängsmark skall utökas med minst 5 000 ha och arealen hävdad betesmark av de mest hotade typerna skall utökas med minst 13 000 ha till år 2010.

Nytt förslag:

- Ängs- och betesmarkerna bevaras så att den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bibehålls och förstärks till år 2020. Detta innebär att minst 500 000 ha ängs- och betesmarker

Tfn: 0650-13 112, 070-287 37 70

E-post: info@xfabodar.se , Internet: www.xfabodar.se

bevaras, att arealen slåtterängar skall öka till 30 000 ha och att vägkanter med ängsarter skall öka så att de utgör minst 10 % av vägnätet i odlingslandskapet, att bevarandestatusen för naturtyper och arter förbättras, att antalet skyddsvärda träd inte får minska och att kulturspåren skall bevaras och synas.

GFF anser att den ändrade tidsgränsen erkänner ett misslyckande. Detta i sin tur kan sökas i en allt för stor tilltro till Landskapsprogrammet som verksamt medel i bevarandearbetet och för liten kunskap om vad som förekommer i det svenska odlingslandskapet i övrigt och behovet av kompletterande insatser.

För att visa ett exempel från verkligheten citeras här ett autentiskt svar från förankringen av remissarbetet hos GFF:s medlemmar: "Hej! tack för utskick. Angående bidrag har jag svårt att yttra mej eftersom jag inte har haft någon ersättning för mina djur. Orsakerna är flera, just nu vet jag inte hur länge korna blir kvar. Getterna har jag svårt att tänka bort. Vi vill inte vara styrda av andra i ett kontrakt. Jag vet att det är mycket pengar, men vi kallar det för hobby. Hälsningar ..."

GFF anser att det är mycket angeläget att på alla sätt uppmuntra till traditionellt bruk av fäbodarnas byggnader och omkringliggande marker. GFF anser emellertid att det inte får bli en låsning till enbart en museal drift utan att bruket med en tusenårig erfarenhetsskatt som grund även får förutsättningar till fortsatt utveckling till en stabil gren av vårt jordbruk.

GFF anser att det är olyckligt att, som en väg att nå miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap, hellre än traditionella åtgärder okritiskt rekommendera rovdjursstängsel och rovdjurssäkra nattfällor som medel för att begränsa störningar och skador av rovdjur. Detta hämmar enbart det eftersträlvade traditionella bruket.

GFF anser att bränning och andra insatser, som hör till traditionell mulbetesrensning för skogsbete bör uppmärksammas och även ge ersättning, liksom också traditionell bränning av andra betesmarker. Ersättning för slåtter i "väglöst land" är lika viktig som den fasta ersättningen för fäbod i bruk. Till höhantering hör också hötransport, som var av utomordentlig betydelse för artspridningen i utmarken. Kan denna gamla hantering efterliknas bör ersättning för sådana åtgärder också betalas. Røjning och underhåll av stigar är en angelägen insats vilken även kan få betydelse för spridning av kulturgynnade och kulturberoende arter. Med tanke på detta bör ersättning också utgå vid buföring till säter och fäbod längs de gamla stigsystemen.

GFF anser att kravet på att mark vid fäbod uttryckligt skall användas till bete visar att rapportskrivaren är fångad i en semantisk fälla där "fä" i fäbod tillmäts för stor betydelse vid tolkning av anläggningarnas funktion. Det har funnits och förekommer fortfarande "kreaturslösa" fäbod där slåtter av kreatursfoder är det viktigaste syftet med den dubbla bosättningen. (Se anvisad definition.) Denna slåtter har aktualitet på såväl torr som våt mark.

GFF anser att våtmarkers och småvattens roll i i odlingslandskapet inte får förbises. Exempelvis är det viktigt att inte enbart se till hårdvallen, de torra öppna markerna, vid fäbodbebyggelsen och skogsbetesmarken utan också uppmärksamma utmarkens övriga fodermarker såsom slåttermarker på myrar och längs eller i bäckar och sjöar, kanske främst där produktionen varit beroende av olika slags manipulationer i vattenflödet. Regelbunden tömning av våtmark är aktuell vid hävd av sjöbottenängar. Markslaget är extremt sällsynt. Reglerbar dränering kan vara ett annat namn för silängar och dammängar, också hotade fodermarker med förekomst främst i utmarker. Beträffande slåtter av våta marker bör betänkas att särskilt de olika typerna i norrländsk utmark kan kräva omsorgsfull vård för att behålla sina värden. Förekomsten av besvärande igenväxningsvegetation är väl dokumenterad. Höbärgning med laddläggning före hemforsling är också speciell, den senare inte minst med tanke på årstid och avstånden.

Utmarkernas biologiska kulturarv, som skall ses i landskapssammanhang, är komplext och även beroende av våtmarkernas existens. Även deras rekreativvärde är mångfasetterat och stort.

Åkerlandskap

Nuvarande mål:

- Mängden småbiotoper i odlingslandskapet skall bevaras i minst dagens omfattning i hela landet. Senast till år 2005 skall en strategi finnas för hur mängden småbiotoper i slättbygden skall öka.

Nuvarande mål:

- Mängden kulturbärande landskapselement som vårdas skall öka till år 2010 med ca 70 %.

Nytt förslag:

- Den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena i åkermark skall bevaras och förutsättningarna för ökad mångfald har förstärkts till år 2020. Detta innebär att den totala mängden småbiotoper inte får minska, att kulturspårerna skall bevaras och minst hälften skall vara synliggjorda, att bevarandestatusen förbättras för hotade arter, att den negativa trenden för vanliga arter har vänt, att antalet skyddsvärda träd inte får minska och att i slättbygderna skall arealen mark avsatt för att främja biologisk mångfald öka till 80 000 ha.

GFF anser att åkerns betydelse i fåbodemiljöer är förbisedd. Här är det viktigt med hävd också för att bevara hotade åkerogräs och lantsorter.

Byggnader- och bebyggelsemiljöer

Motiv:

Bevara ett dynamiskt landskap med byggnader som speglar människans bruk i olika tider.

Nuvarande mål:

- Senast år 2005 skall ett program finnas för hur lantbrukets kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader skall tas tillvara.

Precisering: Odlingslandskapets byggnader och bebyggelsemiljöer med särskilda värden bevaras och utvecklas.

Ändrad precisering:

- Odlingslandskapets byggnader och bebyggelsemiljöer värnas och utvecklas.

Nytt förslag:

- Senast 2020 skall odlingslandskapets byggnader och bebyggelsemiljöer från olika tider tas om hand så att en mångfald bibehålls. Detta innebär att minst hälften av överloppsbyggnaderna på jordbruksmark bevaras och förvaltas så att deras kvaliteter bibehålls, att den negativa trenden för karaktärsskapande ekonomi- och överloppsbyggnaders bestånd har vänt, att mängden agrara särskilt värdefulla helhetsmiljöer som bevaras inte får understiga 60 stycken och att mängden fåbodar i bruk inte får understiga 230 stycken.

GFF anser att insatser är viktiga också för bebyggelsen med tanke på dess biologiska betydelse. Särskilt kulturvedens betydelse är viktig. Byggnaders, inklusive gärdesgårdars och liknande, bara, hårda ved är exempelvis viktig som komplement till skogens döda ved. Främst lavar och insekter har där funnit livsrum som är svåra att ersätta. Ersättning för vård av byggnaders biologiska värden skall kunna lämnas.

GFF anser att rubriken täcker tre företeelser medan rapporten begränsar sig till två. Orsaken är oväsentlig, däremot är det viktigt att även existensvillkoren för fåbodbrukare liksom marken med det levande kulturarvet uppmärksammas. Bebyggelsemiljöns anläggningar och anordningar måste illustreras med betesdjur och en verksamhet som tydligt bevarar och stärker detta odlingslandskaps biologiska och kulturhistoriska mångfald.

GFF anser att rapportens känslolösa antalsmål om minst 230 fåbodar i bruk är en ingenjörsmässig felsyn. En jämförelse visar att siffran härleds från antalet fåbodbrukare med miljöersättning åren 2005-2006. Inget säger att detta antal säkerställer de värden som skall bibehållas och stärkas. Utgångspunkten för ett tillfredsställande tillstånd måste rimligen sökas i vad som funnits och sedan förlorats. Siffran 18 000 anläggningar har nämnts (Leffler 2006, Länsstyrelsen Gävleborg). Från detta kan ett trovärdigare delmål formuleras.

En utvärdering är inte realistisk att göra enbart inom ramen för landsbygdsprogrammet.

Tfn: 0650-13 112, 070-287 37 70

E-post: info@xfabodar.se, Internet: www.xfabodar.se

GFF anser att synsättet, som kommenteras ovan, går igen även då antalet värdefulla helhetsmiljöer som skall bevaras fastslås till minst 60 stycken. Som jämförelse kan nämnas att NV i rapporten 4815, Sveriges finaste odlingslandskap, för tio år sedan pekade ut och utförligt beskrev 512 helhetsmiljöer viktiga att bevara. (Rapporten återfinns inte i den nu remitterade rapportens sammanställning av referenser.) Rapport NV 4815 är behandlad av Riksdagen och anvisad för genomförande.

Odlad mångfald och odlingens mångfald

GFF anser att en distinktion måste göras mellan *odlad mångfald* och *odlingens mångfald*. Odlingens mångfald är programmässigt den viktigaste eftersom den i vissa avseenden är så lätt att förbise. GFF vill främst lyfta fram den starkt kulturpräglade och hävdberoende biologiska mångfald som är bunden till inte markbearbetade fodermarker där ibland mer än ett årtusende av agrart nyttjande selekterat fram de arter som binds till ett avsevärt antal former av betes- och slåtterbiotoper. GFF vill också peka på de arter som är bundna till och är beroende av den odlade mångfald som programmet för odlad mångfald sysslar med. Det vill säga vad som i dagligt tal kallas för ogräs och skadegörare. Denna del av odlingens mångfald måste uppmärksammas bättre än hittills.

Nuvarande mål

- Senast år 2010 skall det nationella programmet för växtgenetiska resurser vara utbyggt.

Nytt förslag:

Den värdefulla odlade mångfalden skall bevaras på ett långsiktigt hållbart sätt 2015. Detta innebär att bevarandesystem skall finnas för alla växtgrupper och att materialet skall vara lätt tillgängligt för nyttjande, att kriterier för vad som är långsiktigt bevarandevärdt skall vara fastlagda, att bevarandet skall ske med tanke på långsiktigt hållbart nyttjande, att dokumentationen och informationen om materialet skall finnas och vara lätt tillgänglig samt att det biologiska kulturarvet som materialet utgör skall åskådliggöras.

GFF anser att åkerns betydelse i fäbodmiljöer är förbisedd. Här är det viktigt med hävd för att in situ bevara hotade åkerogräs och lantsorter. Fäbodarna behöver även användas som refuger för deras typiska köks- och prydnadsväxter.

GFF anser att verksamheten i programmet för odlad mångfald kan vara en förebild för hanteringen av husdjursgenetiska resurser (se nedan).

Husdjursgenetiska resurser

Nuvarande mål

- Senast år 2010 skall det finnas ett tillräckligt antal individer för att långsiktigt säkerställa bevarandet av inhemska husdjursraser i Sverige.

Nytt förslag:

- De husdjursraser Sverige har bevarandeansvar för skall senast år 2020 vara långsiktigt bevarade och hållbart nyttjade. Detta innebär att majoriteten av de husdjursraser Sverige har bevarandeansvar för senast år 2020 skall tillhöra FAO:s hotkategori Inte i fara. Övriga raser är de raser som år 2007 var kategoriserade kritiskt eller kritiskt-bevarad samt för raser som nyligen omfattats av svenskt bevarandeansvar och dessa skall som sämst ha uppnått status som hotad-bevarad. Innebörden är också att inavelsgraden inom de kommersiella raserna inte bör öka med mer än 1 % per generation.

GFF anser att ersättning även till stutar av lant- eller allmogeraser bidrar till att motiv och mål för bevarandeinsatsen gynnas. Skälet är att den viktigaste i bevarandearbetet är att få bibehållande av de hotade raserna attraktivt. Lönsamhet är attraktivt. Skillnaden i lönsamhet mellan stutar av vanliga kötraser och hotade husdjursraser vid uppfödning för slakt kan ligga i ersättningen för den hotade rasen. Ett bortval av den ersättningen innebär automatiskt sämre bevarandestatus för den utrotningshotade rasen genom att en viktig bas för avel försvinner.

GFF anser vidare att vid skötsel av fäbodbete skall ingå särskild ersättning för bevarande av utrotningshotade husdjursraser in situ, det vill säga i sådan miljö och under sådana förhållanden som gett raserna dess karaktär. Värderingen av bevarande in situ bör vara så hög att grundersättningen minst fördubblas.

GFF anser att bevarande i fäbodmiljö och motsvarande med fritt bete skall betraktas som bevarande in situ för raserna nordsvensk arbetshäst, fjällko, rödkulla, ryafår, allmoge får, svensk lantrasget och allmogeget (jämtget och lappget).

Traditionellt bruk av biologisk mångfald

Odlingens natur- och kulturvärden har formats av hävd och deras bevarande är beroende av samma hävd som danat dem. Skogens kulturlandskap är speciellt i och med att det agrara bruket av skogen eller utmarken till en väsentlig del upphört under det senaste seklet. En komplikation är också att ansvaret för skogsmiljöerna delas av två myndigheter. Dels SJV med ansvaret för det agrara odlingslandskapets värden, dels SKS, Skogsstyrelsen som ansvarar för miljö kvalitetsmålet Levande skogar, det vill säga att skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas.

GFF anser att en utveckling av samarbetet i skogen mellan SKS och SJV är nödvändig då det gäller miljömålen Levande skogar och Ett rikt odlingslandskap samt rörande bevarande och stärkande av de värden fäbodbruk och skogsbete ger.

Mängden av mångfald

Det nuvarande delmålet för ängs- och betesmarker innebär att samtliga senast år 2010 skall bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Arealen hävdad ängsmark skall utökas med minst 5 000 ha och arealen hävdad betesmark av de mest hotade typerna skall utökas med minst 13 000 ha till år 2010.

Enligt officiell statistik har arealen ängs- och betesmarker ökat med ca 2 % om året de senaste tio åren. Bedömningen är att målet kan nås om fler åtgärder sätts in. Dock finns en osäkerhet om hur markernas värden utvecklas. Samtidigt avstannade ökningen av slåtterängsarealen 2006 och arealen betesmarker minskade. En tolkning är att hanteringen av miljöersättningarna kan vara orsaken.

GFF anser att villkoren i det nya landsbygdsprogrammet måste vara attraktiva ifall delmålet skall nås. (Se vidare GFF:s yttrande över förslag till kommande landsbygdsprogram, dnr 19-5214/07 och 19-5215/07.)

Insikt om mångfald

Sverige är format av extensivt bete. Det finns inga definitiva data över hur stor areal ängs- och betesmark som för närvarande finns i landet. Vad som avses med samtliga ängs- och betesmarker är inte heller tydligt. Officiell jordbruksstatistik anger arealen till ca 560 000 ha. SCB redovisar emellertid indikationer på förekomst av avsevärda arealer betesmark som inte omfattas av statistiken. I förarbetet till delmålet var målet 450 000 ha betesmark. Rapporten anser att målet för arealen är nått i och med att ca 490 000 ha ängs- och betesmarker idag omfattas av miljöersättning.

GFF anser att bara ett okommenterat konstaterande att målet för miljömålets areal är nått är oerhört farligt och att risken för att uppgiften skall missbrukas till miljö kvalitetsmålet nackdel är uppenbar.

Målet talar om de mest hotade typerna. Rapporten redovisar fem kategorier: ljunghedar, alvarmark, skogsbete, fäbodbete och ospecificerade betesmarker i Norrland. Ljunghedarna saknar uppgifter för utvärdering. När man tittar närmare på övriga uppgifter om hotade betesmarkstypers förekomst i miljöstöden finner man en hel del besynnerligheter.

Koncentrationen på antalet hektar som hävdas är total. Varje uppfattning om kvaliteten på de hävdade betesmarkerna saknas. Likaså brister det i redovisningen av hur arealerna fördelas på naturgeografiska och kulturlandskapsregioner. Inte ens spridningen på län redovisas. Den genom tiderna mest frekventa och idag mest hotade typen av betesmark är skogsbetet. Variationen av skogsbetesbiotoper sett till växlingen av i underlag, topografi och hydrologi är mycket stor och läggs geografiska och kulturella variabler till detta blir kravet på täckning väldigt omfattande.

Som bakgrund kan nämnas att Sverige 1907 hade drygt fyra miljoner betesdjur. Jägmästare Carl Björkbom, som då studerade förhållandena, ansåg att alla får och getter samt cirka en halv miljon nötkreatur då var i skogarna om sommaren, inalles två miljoner djur.

I södra Sverige fortgick utmarksbete in på 1930-talet då kulturbeten började anläggas.

Därefter förekom hävdade naturliga beten nästan bara i gårdsnära hagar. Fortfarande finns dock traditionellt fritt utmarksbete, främst i södra fjällområdet och i skogslänen.

Vid en jämförelse mellan alvarbetena som hör till Öland och Gotland och de ospecificerade betesmarkerna i Norrland framstår skillnaden i det representativa urvalet tydligt. För att få ett någorlunda proportionellt jämförbart urval borde betesmarksarealen mångdubblas i Norrland. Likaså framstår urvalet av skogsbete oerhört skevt. Gotlands och Kalmar län kan inte ensamma ge en representativ bild av Sveriges genom tiderna mest betydelsefulla beteslandskap. Då det gäller fåbodbetet kan inte ens en tillförlitlig areal redovisas. Intressant är dock att antalet fåbodbrukare är den enda numerära uppgift kring de mest hotade betesmarkerna som visar en obruten uppgång.

GFF anser att detta gör tydligt att betesersättningarna fungerat bäst i stödet till fåbodbete.

Betande djur

Målet att det skall finnas betande djur är inte tillräckligt för att nå miljö kvalitet. Trenden för betande djur är positiv och ökningen av hästar kan kompensera ett eventuellt bortfall av kor. De betande djuren skall emellertid också finnas där de behövs. I viss mån kan väl avvägda betesersättningar bidra till en bättre fördelning av djur mellan regioner och företag men detta räcker inte. Problemet behöver vidgas till att omfatta infrastrukturella och landsbygdspolitiska lösningar.

GFF anser att det är viktigt att belysa detta och vidta åtgärder.

Rapporten redovisar en intressant skillnad mellan erfarenheter från länsstyrelserna, där dessa framhåller att hävden är dålig i många betesmarker på grund av för lågt betestryck medan aktuell forskning visar tendenser som tyder på att betestrycket idag kan vara för högt i våra betesmarker. Orsakerna till skillnaderna i synsätt behöver klargöras.

GFF anser att hävden alltid speglas i betesmarkens arter. Är målet att bevara och stärka traditionella betesekosystem är det enda sättet att använda samma hävd som gett de värden man vill gynna. Detta gäller betestrycket i stort men också sammansättningen av betesdjur och vilka raser som används. För bete i fåbodmiljö och motsvarande är det angeläget att särskilt främja bibehållande in situ av raserna nordsvensk arbetshäst, fjällko, rödkulla, ryafår, allmogefår, svensk lantrasget och allmogegget (jämtget och lappget).

Bondens byggnader och boende

Till bebyggelsen hör inte bara byggnader utan alla anläggningar i landskapet som gjorts för bruket av det. Det kan vara vägar och broar, stenmurar, odlingsrösen, dammar, brunnar och mycket annat. Bebyggelsen speglar också förändringar i jordbrukets teknik och inriktning. Över vida delar av Sverige har användningen av utmarkernas foderresurser organiserats genom en mångfaldig bosättning i anläggningar som kallats sätrar, bodar, sälar eller fåboddar. Andra lokala namn förekommer också. Användningen av dessa inrättningar har varit mycket komplex. Nu är fåbodkulturen synnerligen hotad. Den fåbod, som för många bäst

lever i minnet, var en kvinnlig arbetsplats som speglade en nordisk mjölkkultur. Avståndet hem krävde förädling av mjölk på fäboden.

Fäbodbrukets stora variation i uttryck innebär också att bebyggelsen är mycket sammansatt och ofta svårtolkad för den som inte känner ortens, byns eller gårdens traditioner.

GFF anser att den definition som enklast, och därför bäst, förklarar fäbodbrukets komplexitet är den norske forskaren Lars Reinton: "Fäbodbruk (säterbruk) karaktäriseras av att en gård (brukningscentrum) har sina kreaturs sommarbete på en plats så långt från gården att där krävs både byggnader och fast personal. Syftet är att öka betes- och slåtterarealerna och därmed kunna föda fler kreatur över vintern." Den definitionen bör vara allmänt gällande.

GFF anser vidare att den hotbild som ligger över fäbodkulturen gör att den utgör den del av det rika odlingslandskapet som kräver störst uppmärksamhet då det gäller åtgärder för bevarande.

Odlat och tämj

Växterna har med människans hjälp utvecklats olika egenskaper och är beroende av människans hjälp för att bibehålla dessa. En särskild grupp bland dessa växter är de som uppträder som vilda men för sin existens ändå är beroende av hävd. Traditionellt har deras betydelse varit väl så hög som de helt domesticerade eftersom så gott som hela landets animalieproduktion vilade på denna gröda. De som avses är foderväxterna på naturliga ängar och betesmarker. I princip såddes de aldrig utan det var enbart hävden som sörjde för deras fortlevnad och förbättring.

GFF anser att rapporten förbigår denna viktiga grupp och den stora betydelse olika slags hävd har för bevarandet. Detta måste rättas till.

GFF anser också att de arter som i dagligt tal kallas för ogräs och skadegörare och är bundna till och är beroende av den odlade mångfald, som programmet för odlad mångfald sysslar med, måste uppmärksammas bättre än hittills.

Alldeles som kulturväxterna har husdjuren med människans hjälp utvecklats egenskaper som bara kan bevaras med människans hjälp.

GFF anser att en nödvändig åtgärd för att bibehålla lantrasernas egenskaper är skydd in situ. För bevarande i fäbodmiljö och motsvarande är det angeläget att särskilt främja hållande av raserna nordsvensk arbetshäst, rödkulla, fjällko, svensk lantrasget, allmogeget (jämtget och lappget), ryafår och allmofefår.

Träd för foder

GFF anser att begrepp som hamling och lövtäktsträd behöver bytas ut mot fodertäkt och foderträd eller eftersom även bark och kvistar tagits för foderändamål och inte enbart från lövträd utan även från barrträd. Åtgärden tillgodoser miljömålet i minst samma mån som fodertäkt från lövträd. (Foderträd får inte förväxlas med betade träd och buskar, som ingår som en naturlig del av betad mark.) Traditionen med fodertäkt från barrträd, som kanske längst använts på fjällgårdar och inom fäbodbruket, är viktig att bevara och behöver därför uppmärksammas, också i miljöstöden.

Vetskap, vetenskap och överföring av vetande

Kommunikation fungerar aldrig åt enbart ett håll. Sändaren måste också vara mottagare och omvänt.

GFF anser, särskilt med tanke på att kunskapen om skogsbetesekosystemen är så förbisedd och ofullständig som den är, att det är viktigt att effekterna av fäodsbete utvärderas löpande och att länsstyrelser och fäbodbrukare gemensamt ägnar sig åt en utveckling av utökande insatser för särskild skötsel av fäodsbete samt åt kompetensutbildning, vilket bör följas av berörda centrala myndigheter – SJV, SKS, RAÄ och NV samt forskningsinstitutioner och

Tfn: 0650-13 112, 070-287 37 70

E-post: info@xfabodar.se, Internet: www.xfabodar.se

andra ifrågavarande för en erfarenhetsinsamling, vilken kan ligga till grund för successivt förfinade och mer ändamålsenliga åtgärder.

GFF hävdar att allt informationsarbete måste ske i samråd med fåbodbrukarna. Ett stöd för uppfattningen är Artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald, som handlar om hur ursprungliga och lokala samhällen (till vilka fåbodbrukare förs) skall respekteras, bland annat med godkännande och deltagande av dessa, vid spridning av den nytta som uppstår vid användande av deras kunskaper och bruk.

En grund att stå på

GFF anser att man bör veta vad man talar om. Därför förbereddes detta yttrande bland annat genom en studie av Jordbruksverkets aktionsplan för bevarande och hållbart nyttjande av den biologiska mångfalden inom odlingslandskapet och rennärigen (rapport 1995:13).

(Studien återfinns inte i den nu remitterade rapportens sammanställning av referenser.)

En för fåbodkulturen intressant uppgift lyfts här fram som exempel på ansvarsmyndighetens passivitet då det gäller att skaffa relevant kunskap för sin uppgift.

Jordbruksverket föreslog i rapport 1995:13 ”Skogsstyrelsen, Jordbruksverket och Naturvårdsverket gör tillsammans en utredning med syfte att klargöra hur Nyckelbiotopsinventeringens resultat kan fullföljas till en plan för bevarande och skötsel av åtminstone våra värdefullaste skogsbetesmarker. Vidare åtgärder föreslås efter utredningens färdigställande”.

Sedan har inget hänt. Någon samlad utredning på det sätt som förslaget avsåg kom aldrig till stånd. Däremot har man i det svenska miljöprogrammet för jordbruket 1995 – 1999 haft möjlighet till ersättning för skötsel av skogsbeten. I den därpå följande programperioden 2000 – 2006 fanns fortsatt möjlighet till ersättning. Programmet för perioden 2007 – 2013 kommer också att ge möjlighet att få ersättning. I en PM 2007-04-10, som lämnats från SJV på grund av en fråga från GFF i ärendet, meddelas att ett skriftligt informationsmaterial har planerats men stött på svårigheter på grund av bristande kunskaper kring skogsbetena.

GFF anser att det är stötande att ersättningarna lämnas utifrån villkor som är fastställda utan egentlig kunskap på området. Lika obehagligt är att miljömålsarbetet tillåts fortgå utan en stabil kunskapsmässig grund för verksamheten.

GFF anser att SJV snarast måste inventera vilken kunskap som finns och behövs till grund för ett framgångsrikt arbete för ett rikt odlingslandskap.

GFF anser vidare att SJV skall visa sin handlingskraft genom att, med förhållandena kring fåbodkulturen och kunskapsbristen rörande skogsbete som exempel, omedelbart sätta igång den försummade utredningen om hur skogsbetesmarkernas värden skall kunna bevaras. Till myndighetsgruppen av SKS, SJV och NV föreslår GFF att även RAÄ och CBM:s projekt NAPTEK knyts. GFF förutsätter att CBD Art. 8j, 10, med flera relevanta, tillämpas.

Avslutningsvis vill GFF redovisa några teser som har betydelse för miljömålsprocessen och den kommande utredningen om hur skogsbetesmarkernas värden skall kunna bevaras.

♣ Tamboskap betar främst i fältskiktet och rör barrväxter bara i begränsad omfattning. Erfarenheter från bl a Norge och Kanada har visat att ett välskött skogsbete mycket väl kan förenas med god skogsvård och att det väl tillgodoser köttdjurs och rekryteringskvigors näringsbehov. Med rätt tillsyn orsakar inte ens getter skador på tall och gran. I varje fall är fördelarna större än nackdelarna då det gäller trädvården.

♣ Skogsvård gynnas således, i motsats till vad förlegad skogskogpropaganda har påstått. Produktionen breddas när marken ger såväl kreatursfoder som timmer, och tamboskap håller dessutom undan älg, hjortar och rådjur, som verkligen orsakar tekniska skador på skogsträd. Därtill förbättrar skogsbete markens vitalitet, vilket både gynnar mångfald och skogstillväxt. Skogen utsätts ju ständigt för stress i form av nedfall av ämnen från industrier och transporter. Det har lett till att mark och vatten försurats och att delar av markens näringsförråd utarmas.

Tfn: 0650-13 112, 070-287 37 70

E-post: info@xfabodar.se, Internet: www.xfabodar.se

Mer än 1/5 av Sveriges yta anses vara försurad. De ämnen som till största delen står för försurningen är svavel- och kväveföreningar, samt ammoniak.

Skogsbete kan förta verkan av detta nedfall och främjar också en flora av mykorrhizasvampar, som lever i symbios med skogsträden och ökar deras livskraft.

Bindningen av "föroreningarna/ överskottsnäringen" i biomassa är viktig för att minska växthuseffekten. "Det behövs tio enheter växter för att producera en enhet kött, eftersom djuren måste äta så mycket mer än vad vi får ut av dem som föda." (Djurens rätt – hemsidan)

♣ Fler djur, som inte utfodras med kraftfoder utan istället betar på ogödslade marker, bidrar också till minskade utsläpp av sådan lustgas, ammoniak och metan, som avges genom rap och avföring. Även om man skulle välja att inte ta vara på gödseln, på traditionellt sätt, så bryts den ner naturligt i skogen. Skogsbete är positivt då det gäller parasitangrepp och gör bekämpning med biocider onödig, vilket i sin tur gör att insekter och mikroorganismer kan bryta ner exkrementerna, alldeles som förr.

Betesdjur kan också sägas vara neutrala då det gäller metanavgång ifall de ingår i traditionell mjölkproduktion.

♣ Traditionellt utmarksbruk kan leda till mer skonsam produktion. Som sagt minskas insatsen av energi radikalt, från källor utanför systemet. Betesdjuren kan själva söka bästa betesutbudet och kostnader för stängsel minskar om fritt bete tillämpas. Viss omställning från mjölk till kött kan leda till bättre hushållning med arbetskraft. Lokal samverkan genom gemensam skötsel av djur på skogen, liksom även under vintern – kanske i "kohotell", kan sänka kostnader bland annat för byggnader och hantering av foder. Risker för övergödning minskas genom att biomassa binds i produktionen och att denna sprids och tack vare att brukningskärnor som fåbodar ligger där risker för obehag på grund av förorening är obetydliga. Även äldre planlösningar och konstruktioner av byggnader kan ha fördelar vid modifierad djurhållning på utmarker.

♣ Visionen om Ett rikt odlingslandskap med bibehållen biologisk mångfald och ett långsiktigt ekonomiskt och ekologiskt hållbart bruk av jorden kräver en samlad syn på all biologisk produktion. Mycket talar för en vänd utveckling mot ett större djurantal inom fåbodbruket och att tillämpning av en extensiv drifts fördelar ger ekonomisk styrka.

♣ Ett ökat bete på utmarker ger synergieffekter. Förutom tillämpat värn av traditioner ger det möjligheter till bevarande av lantraser, naturvård, kulturmiljövård, rekreation, skogsvård, lokal livsmedelsproduktion, turism och landsbygdsutveckling.

GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING

Calle Höglund
ordförande

Kelvin Ekeland
utredningsansvarig

Sändlista för kopior finns på sidan 12

Kopia till:

Jordbruksdepartementet, Lennart Lindqvist, Helene Holstein;
Miljödepartementet, Åsa Norrman, Anna Ahlén;
Rovdjursutredningen, Åke Pettersson;
Skogsstyrelsen, Mårten Aronsson, Erik Sollander;
Region, Mats Wiklund;
Naturvårdsverket, Bengt Rundqvist, Anna-Helena Lindahl;
Riksantikvarieämbetet, Leif Gren, Camilla Eriksson;
Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón, Marie Byström;
Artdatabanken, Hjalmar Croneborg, Jan Terstad;
Svenska MAB-kommittén, Per Olsson;
Skansen, Tommy Lambrell;
Norrlandsförbundet, Mikael Törmä, Monica Robin Svensson;
SNF, Gun Rudqvist;
SHF, Anna Westman;
WWF, Ola Jennersten;
LRF, Lars Sundström;
Småbrukarna, Åke Karlsson;
Lantrasforum, Ronny Olsson;
Sveriges rödkulleförening, Gustav Larsson;
Sveriges fåbodbrukare, Inger Jonsson;
Dalarnas fåbodbrukarförening, Bibi Brynild;
Värmlands säterbrukarförening, Kerstin Elofsson, Ingegerd Jönsson;
Grensløset / Fåbodrikt; Sven-Erik Hammar;
Finnsam, Maths Östberg, Stig Dahlström;
Nordiska kulturlandskapsförbundet, Olof Stroh;
Länsstyrelsen Gävleborg;
Länets riksdagsgrupp;
GFF; ordförande, kansli.